

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมนต์เมือง และพิธีกรรมล้านนา ที่ใช้ในการรักษาโรคสุวัด ของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล

พระมหารพ วรพล (แก่นกำจร)*

สยาม ราชวัตร**

Received: 15 September 2021

Revised: 1 August 2022

Accepted: 25 May 2023

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วิธีการรักษาโรคสุวัดที่ปรากฏในมนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล และวิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวิธีการรักษาโรคสุวัดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพทั้งภาคเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคล

ตามหลักพระพุทธศาสนาโรคสุวัดจัดเป็นโรคทางกายอย่างหนึ่งซึ่งมีสาเหตุจากอาหารมีไขสันนิบาต โดยที่ผู้ป่วยจะมีการใช้หนวสน์ ในทางการแพทย์แผนปัจจุบันจัดให้โรคสุวัดเป็นโรคติดเชื้อที่มีสาเหตุมาจากเชื้อไวรัสวาริเซลลา โซสเตอร์ (Varicella-zoster virus: VZV) ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มของไวรัสก่อโรคเริม (Herpesviruses) จากการศึกษาวิธีการรักษาโรคสุวัดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล พบว่าวิธีการรักษาประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ 1) การใช้ยาบำบัด ด้วยการทำนมนต์ด้วยมนต์เมืองให้ผู้ป่วยดื่ม 2) การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยด้วยการบริกรรมคาถาว่า นโม 3 หน แล้วจึงทำการเป่าเบาๆ ลงไปที่บริเวณแผลของผู้ป่วย 3) การงดรับประทานอาหารที่แสดงต่อโรค ได้แก่ ของหมักดอง เนื้อไก่ เนื้อวัว ปลาไม่มีเกล็ด และอาหารทะเล เป็นต้น ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เข้ารับการรักษา พบว่าผู้ป่วยเคยเจ็บป่วยด้วยโรคสุวัดแฉวบริเวณหน้าอก โดยก่อนหน้านี้เคยได้รับการรักษาด้วยวิธีการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วแต่อาการยังไม่ดีขึ้น ภายหลังจึงเข้ารับการรักษากับอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล ด้วยวิธีการเป่าโดยใช้คาถาวันละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 3 วัน ภายหลังจากนั้น 1 สัปดาห์ อาการจึงค่อยๆ เบาลงและหายขาดในที่สุด

บทความวิจัย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

แนวคิดทางพระพุทธศาสนา
ใช้ในการรักษาโรคสุวัด;
มนต์เมือง
และพิธีกรรมล้านนา

* นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ติดต่อได้ที่: jc.crn7@gmail.com

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ติดต่อได้ที่: sayam50@hotmail.com

Buddhist Concepts Appearing in Lanna Mantra and Ritual Used in Shingles Treatment of Master Jumpong Tangtrakul

Received: 15 September 2021

Revised: 1 August 2022

Accepted: 25 May 2023

Phramaha Woraphon Varabala (Kaenkamchorn)*

Sayam Ratchawat**

This study aimed to analyze the way of shingles treatment based on the Buddhist concepts that appeared in the Lanna mantra and rituals of Master Jumpong Tangtrakul. The study is a qualitative study and the data described in this study was obtained from documentary evidence and from individual interviews.

According to Buddhist principles, shingles is classified as a physical illness caused by ague, an illness in which a patient has a fever, feel cold, and shake slightly. In modern medicine, shingles is an infectious disease caused by Varicella-zoster virus (VZV) which belongs to the herpesviruses group. The shingles treatment based on Master Jumpong Tangtrakul consisted of 3 essential steps: 1) using water treatment by making holy water with the Lanna mantra for the patient to drink; 2) paying homage to the triple gems by reciting Namo 3 times and blowing gently to the wound area of the patient; and 3) refraining from eating foods which are antagonistic to the disease, including fermented food, chicken, beef, scaleless fish, seafood, etc. The information obtained by interviewing a patient who had been suffering from shingles around his chest revealed that he had been treated previously with modern medicine but the symptoms did not improve. Thereafter, he came to see Master Jumpong Tangtrakul and was treated by blowing mantra once a day for 3 days; the symptoms were gradually relieved within 1 week and cured eventually.

Research Article

Abstract

Keywords

Buddhist healing concepts
in shingles treatment;
Lanna mantra and ritual

* Doctoral's student, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus, e-mail: jc.crn7@gmail.com

** Assistant Professor, Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, e-mail: sayam50@hotmail.com

1. บทนำ

ความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่มนุษย์ล้วนต้องประสบด้วยกันหมดทั้งสิ้น เมื่อโรคร้ายเกิดขึ้นในร่างกายแล้ว ย่อมเป็นเหตุบั่นทอนกายและใจให้เป็นทุกข์ ดังนั้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงเกิดแบบแผนความพยายามที่จะบำบัดรักษาภาวะทางกายและใจมิให้เจ็บป่วยซึ่งปัจจุบันเรียกแบบแผนการบำบัดรักษาในอดีตว่า การแพทย์แผนโบราณ (Traditional medicine) และเรียกแบบแผนการบำบัดรักษาในปัจจุบันว่า การแพทย์แผนปัจจุบันหรือการแพทย์แผนตะวันตก (Modern medicine/ Western medicine)

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการทางการแพทย์แผนปัจจุบันที่ขยายแผนปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับอวัยวะแต่ละส่วนของร่างกายมากกว่าจิตใจ ทำให้เกิดการรักษาโรคแบบแยกส่วน ซึ่งจากการพึ่งพา ระบบการแพทย์และสาธารณสุขตามแนวทางการแพทย์แผนตะวันตกมาเป็นเวลากว่า 100 ปี พบว่าระบบการแพทย์ดังกล่าวไม่สามารถอธิบายสาเหตุของความเจ็บป่วยของโรคบางชนิดให้เป็นที่กระจ่างหรือไม่สามารถรักษาโรคให้หายขาดได้ ในบางรายต้องทนกับความเจ็บปวดอันเป็นผลมาจากผลข้างเคียงของการรักษาโรคด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน ประกอบกับมีค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพสูงมากขึ้นและการดูแลรักษาสุขภาพก็เน้นการตั้งรับ เป็นผลให้การรักษาพยาบาลไม่อาจตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยกลุ่มต่างๆ เพราะขาดแคลนทั้งทรัพยากรบุคคลงบประมาณ และอุปกรณ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะขาดแคลนองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่จะนำมาเป็นทางเลือกในการดูแลเอาใจใส่และบำบัดโรคของผู้ป่วย (อวัสดา ทับทิมแท้, 2555, น. 1-2) โดยเฉพาะการอุบัติของโรคติดเชื้ออุบัติใหม่ที่เกิดขึ้นนับแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ตัวอย่างของโรคติดเชื้อที่เป็นปัญหาสุขภาพของคนไทยมากที่สุด ใน พ.ศ. 2563 ได้แก่ โรคปอดบวม โรคหอบหืดอักเสบ และโรคอหิวาต์เฉียบพลันและเนื้อเยื่อไตเฉียบพลัน เป็นต้น ซึ่งค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้น 1.6 เท่า จาก 2,486 บาท ใน พ.ศ. 2538 เป็น 3,974 บาท ใน พ.ศ. 2548 โดยส่วนใหญ่ถูกใช้ไปกับการรักษาพยาบาลมากกว่าการส่งเสริมสุขภาพ เป็นสาเหตุให้ประเทศไทยต้องสูญเสียงบประมาณด้านสุขภาพและเศรษฐกิจอย่างมหาศาลรวมถึงทรัพยากรบุคคล (โรงพยาบาลเพชรเวช, 2563)

จากการที่ประเทศต้องสูญเสียงบประมาณเป็นจำนวนมากประกอบกับกระแสแนวคิดด้านสุขภาพแบบองค์รวมเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคม การปรับเปลี่ยนกระบวนการซ่อมสู่กระบวนการสร้างสุขภาพ การเฟื่องฟูขึ้นของกระแสภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้เกิดการหันกลับไปสู่รูปแบบการรักษาแบบต่างๆ ที่เคยใช้ในช่วงศตวรรษที่ 19 พร้อมกับยอมรับคุณค่าทางการแพทย์แผนตะวันออกและการแพทย์พื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นทั่วโลก เป็นเหตุให้ผู้ป่วยที่ได้รับผลข้างเคียงของการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันต่างหันมาให้ความสนใจและเลือกวิธีการรักษาแบบแพทย์ทางเลือก (อวัสดา ทับทิมแท้, 2555, น. 1-2) ทั้งนี้ ศูนย์การแพทย์เสริมและการแพทย์ทางเลือกแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Center for Complementary and Alternative Medicine [NCCAM]) ได้แบ่งการแพทย์ทางเลือกออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) การแพทย์ทางเลือกที่เป็นทั้งระบบ (Alternative medical systems) 2) การบำบัดรักษาที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างกาย-จิต (Mind-body interventions) 3) การบำบัดโดยอาศัยแนวคิดด้านชีวภาพ (Biologically-based therapies) 4) การรักษาที่เป็นการปรับปรุงโครงสร้างทางกาย (Manipulative and Body-based methods) 5) การบำบัดรักษาด้วยพลัง (Energy therapies) หากเชื่อว่าระบบการแพทย์แผนปัจจุบันเป็นระบบแพทย์กระแสหลัก การแพทย์พื้นบ้านก็จัดเป็นกลุ่มการแพทย์ทางเลือกที่เป็นทั้งระบบ (Alternative medical systems) โดยระบบการแพทย์ทางเลือกมีลักษณะร่วมกัน คือ แนวคิดเรื่องสุขภาพแบบองค์รวม (ลือชัย ศรีเงินยวง, 2555, น. 14-17) ซึ่งเน้นการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์แบบองค์รวม (Holistic person) ซึ่งประกอบด้วย

4 มิติหลัก คือ ร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อม (สังคม) ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 4 อย่างนี้ต้องทำงานประสานกันอย่างไม้อาจแยกจากกันได้ เพื่อให้เกิดความสมดุลในการป้องกันและรักษาโรคไม่ให้เกิดความเจ็บป่วย (Pelletier, 1992, p. 11)

การแพทย์พื้นบ้านล้านนา (Lanna traditional medicine) เป็นการแพทย์แผนโบราณที่จัดเป็นการแพทย์ทางเลือกรูปแบบหนึ่ง โดยการแพทย์พื้นบ้านล้านนาได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมทางลัทธิพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ผสมกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องเกี่ยวกับการนับถือผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จึงมีพิธีกรรมที่ช่วยให้เกิดการดูแลปกป้องและรักษา มีความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด และมีความพยายามในการเรียนรู้เพื่อแสวงหาหนทางดับทุกข์ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา อีกทั้งเชื่อว่ามนุษย์มีกรรมติดตัวมาแต่กำเนิด เหตุแห่งการเจ็บป่วยเกี่ยวข้องกับกรรมทั้งในปัจจุบันและการสั่งสมมาแต่อดีตชาติ (ยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ, 2547, น. 2-3) ทั้งนี้ แพทย์พื้นบ้านล้านนาหรือหมอเมืองเป็นตำแหน่งทางสังคมของบุคคลผู้มีความรู้ในการสร้างสรรค์ สามารถแก้ไขปัญหาทุกข์ร้อนต่างๆ ของชุมชนและบิดเป่าเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยพืชสมุนไพรหรือวิธีการอื่นๆ ที่ไม่ได้ใช้ยาเป็นหลัก แม้ว่าบางส่วนใช้สารที่ได้จากสมุนไพรในธรรมชาติก็ตาม สำหรับตำราหมอเมืองเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้แบบองค์รวมที่ใช้ในการเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บและแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน ทั้งยังมีบทบาทในการช่วยทำนุบำรุงความเป็นเอกภาพของชุมชน เสริมสร้างความเอื้ออาทรของคนในสังคม ก่อให้เกิดพลังชุมชนขึ้น ส่วนตำราหมอเมืองนั้นได้มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน นับเป็น “มรดกแห่งการรักษา” (โกษิต ศิริรัตน์พิริยะ, วันชัย พลเมืองศรี และพระครูศรีวรพินิจ, 2562, น. 110)

ในบทความนี้ ผู้ศึกษาจะทำการศึกษเกี่ยวกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรคงูสวัด (Shingles) ของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการรักษา ข้อควรปฏิบัติของผู้เข้ารับการรักษา รวมถึงอุปกรณ์และ/หรือเภสัชวัตถุที่ใช้ในการรักษาโรค ซึ่งโรคงูสวัดจัดเป็นโรคทางกายชนิดหนึ่งที่เกิดจากการติดเชื้อไวรัส และวิเคราะห์แนวคิดตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวิธีการรักษาโรค เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการแสวงหาทางเลือกในการรักษาโรคงูสวัด รวมถึงโรคติดเชื้อชนิดอื่นๆ เพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาและเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการรักษาโรคที่ปราศจากผลข้างเคียงของยาเคมี อันเป็นผลเนื่องจากการรักษาตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบัน

2. แนวคิดในการรักษาโรคทางพระพุทธศาสนา

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่าความเจ็บป่วยจากโรคภัยต่างๆ เป็นกระบวนการอันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติ อันเป็นธรรมดาของทุกสรรพชีวิตในโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐกว่าสัตว์ 2 เท้าทั้งหลาย ทรงหลุดพ้นแล้วจากทุกข์ทั้งปวง แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ยังทรงประจวบทางพระวรกายและเสด็จดับขันธปรินิพพานไปในที่สุด

โดยทั่วไป โรคในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (อง.จตุกก. (ไทย) 21/157/217) คือ 1) โรคทางกาย (กายโก โรค) 2) โรคทางใจ (เจตสิกโก โรค) ซึ่งโรคทางกายที่ปรากฏในคิริมานนทสูตรได้ระบุไว้ว่า ความเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากดี เสมหะ ลม ไข้สันนิบาต ความแปรปรวนของฤดูกาล การบริหารกายไม่สม่ำเสมอ การใช้ความเพียรเกินกำลัง ผลของกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิวกระหาย การปวดอุจจาระ ปัสสาวะ (อง.ทสก. (ไทย)

24/60/130) ธาตุ 4 ไม่สมดุล (อง.ทสก. (ไทย) 24/11/17; ที.ปา. (ไทย) 11/31/306-307) การไม่รู้ประมาณในการบริโภค (ขุ.ธ. (ไทย) 25/325/134) การถูกสัมผัสจากเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน (ที.ปา. (ไทย) 11/31/306-307; อง.ทสก. (ไทย) 24/11/18) เป็นต้น ส่วนโรคทางใจ (เจตสิกโก โรโค) นั้น ได้แก่ การที่ใจของคนเราถูกรบกวนด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมองที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานที่เรียกว่า อนุสัย เป็นกิเลสอย่างละเอียดที่ห่อหุ้มจิตอยู่ชั้นในหรือที่ฝังลึกอยู่ในภวังคจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งราคานุสัย ปฏิฆานุสัย และอวิชชานุสัย เมื่อมีเหตุปัจจัยมากกระทบก็จะพุ่งขึ้นมาให้ปรากฏเป็นกิเลสอย่างกลางคือ นิวรณ์ทั้ง 5 เป็นเหตุให้จิตเศร้าหมองขัดขวางความเจริญในธรรม และสุดท้ายแสดงผลออกมาเป็นกิเลสอย่างหยาบ ได้แก่ การประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา (วสิน อินทสระ, 2535, น. 97-98) สมดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาราม (อง.จตุกก. (ไทย) 21/157/168) ว่า

ดูกร! ภิกษุทั้งหลาย โรค 2 อย่างนี้ เป็นไฉน คือ โรคทางกาย 1 โรคทางใจ 1 ดูกร! ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้พิจารณาความไม่มีโรคด้วยโรคทางกายตลอดปีหนึ่ง มีปรากฏ ผู้พิจารณาความไม่มีโรคตลอด 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง ผู้พิจารณาความไม่มีโรคแม้ยิ่งกว่า 100 ปีบ้าง มีปรากฏ ดูกร! ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใด ปฏิญาณความไม่มีโรคทางใจแม้ครู่หนึ่ง สัตว์เหล่านั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชินาสพเท้านั้น

พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพ โดยพระองค์ทรงชี้แนะให้พุทธสาวกของพระองค์ดำเนินชีวิตอย่างเป็นผู้มีโรคพารน้อย เมื่อเจ็บป่วยให้ดูแลรักษารวมถึงป้องกันไม่ให้เกิดความเจ็บป่วยเพื่อความดำรงอยู่แห่งอรรถภาพทางกายและใจอย่างผาสุก สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “อโรคฺยปรมา ลาภา ลาภทั้งหลายมีความไม่มีโรค เป็นอย่างยิ่ง (ขุ.ธ. (บาลี) 25/204/96)” ซึ่งวิธีการรักษาโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยสังเขปสำหรับการรักษาโรคทางกาย ได้แก่

1) การรักษาโรคด้วยสมุนไพร คือ ผลผลิตธรรมชาติที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยาหรือใช้ผสมกับสารอื่นตามตำรับยาเพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 1132) ในครั้งพุทธกาลนั้น เมื่อมีภิกษุสงฆ์เกิดอาการอาพาธเป็นไข้ในแต่ละครั้ง พระพุทธองค์ทรงมีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุแสวงหาสมุนไพรมาบำบัดอาการไข้ได้ตามความต้องการหรือตามที่หายกทายิกานำมาถวายเพื่อทำการรักษาโรค การรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรต่างๆ นั้น แบ่งออกเป็น 3 อย่างดังนี้

1.1) การรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่ได้จากพืช เป็นการนำเอาผลผลิตที่ได้จากส่วนประกอบของพันธุ์ไม้ต่างๆ 5 อย่าง ได้แก่ ราก ต้น ใบ ดอก และผลของพืชแต่ละชนิดที่มีสรรพคุณทางยามาใช้ในการรักษาโรค โดยส่วนประกอบแต่ละส่วนจะมีสรรพคุณที่แตกต่างกันไป (ยุวดี จอมพิทักษ์, 2540, น. 8) ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้นำรากไม้ เปลือกไม้ แก่นไม้ ใบไม้ ผลไม้ และยางไม้ มาเป็นยารักษาโรค (วิ.มหา. (ไทย) 2/28/32)

1.2) การรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่ได้จากสัตว์ เป็นการนำเอาส่วนต่างๆ หรืออวัยวะต่างๆ ของสัตว์ เช่น หนัง กระดูก ขน เขา นอ งา เขี้ยว เกล็ด ดี น้ำมัน และเลือด ซึ่งเรียกว่า “สัตว์วัตถุ” มาใช้ในการรักษาโรค ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า มีการนำเอาเภสัช 5 ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย รวมทั้งเนื้อสัตว์และนมสดมาใช้ในการรักษาโรคขาดสารอาหาร (วิ.มหา. (ไทย) 2/25-26/147-149; วิ.ภิกขุณี. (ไทย) 3/485-486/304-305; วิ.ป. (ไทย) 8/979/308; วิ.ภิกขุณี. (ไทย) 3/491-492/307) เป็นต้น

1.3) การรักษาโรคด้วยแร่ธาตุ เป็นการนำเอาธาตุวัตถุต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสิ่งประกอบขึ้นจากธาตุวัตถุเหล่านั้น มาใช้เป็นยารักษาโรค ซึ่งธาตุวัตถุดังกล่าว เรียกว่า “เภสัชวัตถุ” (สมุนไพรรดอทคอม, 2564) ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเกลือ น้ำต่าง และน้ำเป็นยารักษาโรค (วิ.มหา. (ไทย) 2/34-35/35) เป็นต้น

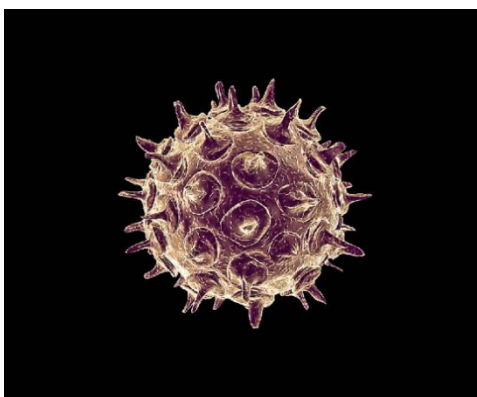
2) การรักษาโรคโดยไม่ใช้สมุนไพรร เป็นการใช้เทคนิคต่างๆ ในการรักษาโรคที่นอกเหนือจากการใช้สมุนไพรร อันได้แก่ การบริหารร่างกายด้วยการดัดกาย การปล่อยอสุจิเพื่อลดความกระสัน การนวดรักษาอาการปวดเมื่อย การนึ่งและฝังไฟเพื่อปรับธาตุทั้ง 4 ในร่างกาย การนัตถุยาเพื่อรักษาอาการปวดศีรษะและโรคในโพรงจมูก และการผ่าตัดเพื่อรักษาโรคฝี โรคริดสีดวงทวาร โรคปวดศีรษะ และโรคเนื้องอกที่ลำไส้ (วิ.มหา. (ไทย) 1/214/316) นอกจากนี้ การเจริญพระพุทธมนต์นอกจากจะเป็นการทำจิตให้เกิดความสงบระงับ โดยการกล่าวสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย คือ คุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ จนเกิดสมาธิ มีจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวแล้ว อำนาจของจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิยังมีพละานุภาพในการรักษาโรคได้ เช่น การใช้พุทธานุภาพและการพึงพระปริตรมีโพชฌงค์ 7 (พระมหาปองปริตตา ปรีญโณ (จำปาศรี), 2545) ดังมีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาย (ส.ม. (ไทย) 19/197/130-131) ว่า “พระพุทธเจ้าประทับ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงพระประสารหนักได้รับทุกขเวทนาแรงกล้า ครั้นนั้น พระมหาจุณฑะสวดสาธยายโพชฌงค์ 7 ให้พระองค์ฟัง พระองค์ทรงพิจารณาตามธรรมนั้นไปด้วย ครั้นพระมหาจุณฑะแสดงธรรมจบลง ก็ทรงหายจากพระอาการประชวร พระองค์ตรัสกับพระมหาจุณฑะว่า “จุณฑะ โพชฌงค์ดีนัก จุณฑะ โพชฌงค์ดีนัก” เป็นต้น

ทั้งหมดนี้เป็นการรักษาโรคที่เกิดจากความผิดปกติของธาตุ 4 การถูกมนุษย์หรือสัตว์ทำร้าย การรักษาอย่างผิดวิธี ความแปรปรวนของภูมิอากาศ และความผิดปกติของอาหารที่รับประทาน ส่วนโรคทางใจอันมีสาเหตุมาจากความผิดปกติทางจิตและโรคที่เกิดจากผลของกรรมที่ได้กระทำไว้ ต้องรักษาด้วยการเจริญพระพุทธมนต์และการใช้หลักพุทธธรรม ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 อธิบาต 4 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 สัญญา 10 ไตรลักษณ์พรหมวิหาร 4 และโยนิโสมนสิการ เป็นต้น นับเป็นการปฏิบัติตามวิธีการของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดสติและสมาธิระงับความฟุ้งซ่าน เป็นเหตุให้สามารถขจัดกิเลส อันเป็นสาเหตุของโรคทางใจได้ นอกจากนี้ การบำเพ็ญเพียรทางจิต นอกจากจะเป็นวิธีการฝึกฝนจิตเพื่อนำไปสู่การดับทุกข์ อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตในสังสารวัฏแล้ว ยังมีอานิสงส์ในการรักษาโรคที่มีกิเลสเป็นสมุฏฐานได้ (พระสเถียร สิริวิชัย (หน่อแก้ว), 2558, น. 21-23) ดังมีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า เมื่อครั้งที่พระวังคีสะได้ขอคำแนะนำกับพระอานนท์ว่า ตนมีจิตเร่าร้อนเพราะกามราคะ จะมีวิธีการใดที่จะดับราคะ จึงขอให้พระอานนท์ช่วยอนุเคราะห์ ครั้นนั้น พระอานนท์ให้พระวังคีสะเจริญอสุภกัมมัฏฐานด้วยคำกล่าวที่ว่า “จิตของท่านรุ่มร้อน เพราะสัญญาอันวิปลาส ท่านจงละเว้นนิมิตอันสวयงามอันเป็นที่ตั้งแห่งราคะเสีย ท่านจงเห็นสังขารทั้งหลายโดยความเป็นของแปรปรวนโดยความเป็นทุกข์ และอย่าเห็นโดยความเป็นตน ท่านจงดับราคะอันแรงกล้า ท่านจงอย่าถูกราคะเผาผลาญบ่อยๆ ท่านจงเจริญจิตในอสุภกัมมัฏฐาน ให้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ตั้งมั่นด้วยดีเถิด ท่านจงมีกายคตาสติ ท่านจงเป็นผู้มากด้วยความหน่าย ท่านจงเจริญความไม่มีนิมิต และจงถอนมานานุสัยเสีย เพราะการรู้เท่าถึงมานะ ท่านจักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป” (ส.ส. (ไทย) 15/735-737/228)

โดยสรุป ในมุมมองของพระพุทธศาสนามีความเห็นว่า โรคจัดเป็นความทุกข์ประการหนึ่ง เรียกว่า “พยาธิทุกข์” อันเป็นธรรมดาของทุกสรรพชีวิต จากมุมมองนี้ แสดงให้เห็นว่าเมื่อเกิดความเจ็บไข้ มนุษย์ควรมีความรู้ความเข้าใจถึงธรรมชาติและสมุฏฐานของโรค เพื่อเป็นแนวทางในการบำบัดและป้องกันโรคที่เกิดขึ้น โดยโรคทางกายเกิดจากความที่ร่างกายนี้เป็นรังของโรค (โรคนี้ทุกข์) จึงเป็นเหตุให้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ส่วนโรคทางใจ

เกิดขึ้นเพราะโจรภายใน คือ กิเลสเป็นสมุฏฐาน ซึ่งสามารถพบได้ในปุถุชนคนทั่วไป แต่ไม่พบในพระชีนาสพหรือพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสแล้ว นั่นคือ มนุษย์ทุกคนล้วนต้องมีความเจ็บไข้ไม่สบายไม่ทางใดก็ทางหนึ่งหรือร่วมกัน ดังนั้น การรักษาโรคตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นการรักษาแบบองค์รวม กล่าวคือ เป็นการรักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป โดยพิจารณาที่ก่อนกาย คือ ชันธ 5 และความเชื่อมโยงระหว่างชันธ 5 กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อผู้ป่วย เพราะเหตุนี้ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นการดูแลร่างกายและจิตใจให้อยู่ในสภาวะที่เป็นปกติ เพื่อให้เป็นผู้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีอยู่เสมอ

3. โรคสุวัต: อาการ สมุฏฐาน วิธีป้องกันและรักษาโรค

ภาพที่ 1. ไวรัสวาริเซลลา โซสเตอร์ (Varicella-zoster virus: VZV) ภายใต้กล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอน
(ที่มา: https://microbewiki.kenyon.edu/index.php/Varicella-zoster_virus)

โรคสุวัต (Shingles [Herpes zoster]) มีชื่อเรียกเป็นภาษาล้านนาว่า “บ่าแรงไขปลา” หมายถึง โรคเนื้อร้ายแรงที่เกิดเป็นตุ่ม มีน้ำใสเกิดขึ้นเป็นหย่อมๆ ทำให้ปวดแสบปวดร้อน (จิรเดช มโนสร้อย, อรัญญา มโนสร้อย และอุดม รุ่งเรืองศรี, 2543, น. 58) เป็นโรคที่มีสาเหตุจากการติดเชื้อไวรัสวาริเซลลา โซสเตอร์ (Varicella-zoster virus: VZV) เป็นไวรัสตัวเดียวกับที่ทำให้เกิดโรคสุกใส (Chickenpox) จัดอยู่ในกลุ่มของไวรัสก่อโรคเริม (Herpesviruses) ที่มีสารพันธุกรรมเป็นดีเอ็นเอสายคู่ (Double-Stranded DNA) (Madigan, Martingo, Dunlap, & Clark, 2009, p. 569) เชื้อไวรัสนี้เมื่อเริ่มเข้าสู่ร่างกายทั้งจากการหายใจ หรือการสัมผัสตุ่มน้ำใสโดยตรง จะทำให้เป็นโรคสุกใส เมื่อหายจากโรคนี้แล้ว เชื้อจะไปหลบซ่อนอยู่ในปมประสาทของร่างกาย ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เวลานานหลายปี โดยไม่มีอาการผิดปกติใดๆ เมื่อเวลาที่ร่างกายมีภูมิคุ้มกันต่ำกว่าปกติ เช่น อ่อนเพลีย พักผ่อนไม่เพียงพอ ผู้ป่วยสูงอายุ ผู้ป่วยติดเชื้อเอชไอวี หรือผู้ป่วยโรคเมะเร็งที่ได้รับยากดภูมิคุ้มกันต้านทาน เชื้อที่แฝงตัวอยู่ก็จะแบ่งตัวเพิ่มจำนวน ทำให้เกิดอาการของโรคขึ้นใหม่จากสิ่งเร้าภายนอกที่มากกระตุ้น ซึ่งการเกิดอาการของโรคเช่นนี้เรียกว่า reactivated infection ส่งผลให้เส้นประสาทอักเสบ เกิดการปวดตามแนวเส้นประสาท และปล่อยเชื้อไวรัสออกมาที่ผิวหนังตามแนวเส้นประสาท โดยผู้ป่วยจะมีอาการปวดแสบร้อนบริเวณผิวหนังตามแนวของเส้นประสาทรับความรู้สึก (dermatome) หลังจากนั้น 2-3 วัน มีผื่นแดงขึ้นตรงบริเวณที่ปวด แล้วกลายเป็นตุ่มน้ำใส ผู้ป่วยบางรายอาจมีไข้ร่วมด้วย ผื่นมักเรียงกันเป็นกลุ่ม หรือเป็นแถวยาวตามแนวเส้นประสาท และจะแตกออกเป็นแผล ต่อมาจะตกสะเก็ด และหายได้เองใน 2 สัปดาห์ และเมื่อแผลหายแล้ว อาจยังมีการปวดตามแนวเส้นประสาทได้ (Barer, Irving, Swann, & Perera, 2018, pp. 378-381)

3.1 อาการแทรกซ้อน

ภาวะแทรกซ้อนที่พบบ่อย คือ อาการปวดตามแนวเส้นประสาทหลังการติดเชื้อ พบได้บ่อยในผู้ป่วยที่อายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป บางรายอาจปวดได้นานหลายปี ภาวะแทรกซ้อนอื่นๆ ที่พบได้แก่ การติดเชื้อแบคทีเรียซ้ำเติมตาอักเสบ แผลที่กระจกตา และภาวะแทรกซ้อนทางหู เป็นต้น ผู้ที่มีภูมิคุ้มกันต่ำ เช่น ผู้ป่วยติดเชื้อเอชไอวี หรือผู้ป่วยโรคมะเร็งที่ได้รับยาเคมีบำบัด โรคภูมิต้านทานผิดปกติอาจมีอาการรุนแรงและแพร่กระจายได้ ภาวะแทรกซ้อนที่รุนแรงแต่พบน้อย เช่น สมอองและปอดอักเสบ ในผู้ป่วยที่มีภูมิคุ้มกันปกติอาจรักษาตามอาการ เช่น รับประทานยาแก้ปวดเนื่องจากสามารถหายได้เอง

3.2 วิธีรักษาตามหลักการแพทย์แผนปัจจุบัน

ในผู้ป่วยสูงอายุหรือผู้ที่มีภูมิคุ้มกันต่ำมาก การได้รับประทานยาต้านไวรัส เช่น acyclovir ภายใน 48-72 ชั่วโมงหลังเกิดอาการ จะช่วยให้รอยโรคทางผิวหนังหายได้เร็วขึ้นและลดความรุนแรงของโรค รวมถึงลดภาวะแทรกซ้อนต่างๆ ได้ การประคบแผลด้วยน้ำเกลือครั้งละประมาณ 10 นาที 3-4 ครั้ง/วัน จะช่วยให้แผลแห้งขึ้น ในรายที่มีการติดเชื้อแบคทีเรียแทรกซ้อนอาจต้องได้รับยาปฏิชีวนะชนิดทาหรือรับประทานร่วมด้วย หากมีอาการปากเปื่อย ลิ้นเปื่อย ให้ใช้น้ำเกลือกลั้วปาก ตัดเล็บสั้น ไม่แกะเกา และอาบน้ำฟอกสบู่ให้สะอาด เพื่อป้องกันการติดเชื้อแบคทีเรียซ้ำและกลายเป็นแผลเป็น หากมีอาการปวดหลังการติดเชื้อ สามารถรับประทานยาพาราเซตามอลแก้ปวด หากอาการไม่ดีขึ้นควรปรึกษาแพทย์ ไม่ควรพ่นหรือทายา เช่น ยาพื้นบ้านหรือยาสมุนไพรลงไปที่บริเวณตุ่มน้ำ เพราะอาจติดเชื้อแบคทีเรีย ทำให้แผลหายช้าและกลายเป็นแผลเป็นได้

3.3 การป้องกันการแพร่กระจายของโรค

การสัมผัสตุ่มน้ำหรือแผลของผู้ป่วยงูสวัดอาจทำให้ผู้ที่ไม่มีภูมิคุ้มกันเกิดเป็นโรคสุกใสได้ ดังนั้น ควรแยกข้าวของเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ผ้าเช็ดตัว ที่นอนของผู้ป่วยโรคงูสวัดกับผู้ที่ยังไม่เคยเป็นโรคอีสุกอีใสมาก่อน ในผู้ป่วยที่มีภูมิคุ้มกันบกพร่องหรือเป็นโรคงูสวัดแบบแพร่กระจาย สามารถแพร่กระจายเชื้อได้ทางการหายใจ ดังนั้น ควรแยกผู้ป่วย ไม่ให้ใกล้ชิดกับผู้ที่ไม่เคยเป็นโรค เด็กเล็ก และหญิงตั้งครรภ์ (จรัสศรี พียาพรรณ, รัชกา ฤทธิ์เรืองเดช, พิษญา มณีประสพโชค, วรัญญา บุญชัย และสุขุม เจียมตน, 2560)

3.4 การป้องกันโรคงูสวัด

ปัจจุบันมีวัคซีนป้องกันโรคงูสวัดแล้ว เป็นวัคซีนชนิดเชื้ออ่อนฤทธิ์ (Live-attenuated vaccine) สายพันธุ์ Oka ที่เริ่มพัฒนาโดยนักวิจัยในประเทศญี่ปุ่น พบว่าสามารถลดโอกาสการเกิดโรคงูสวัดได้ดี เมื่อได้รับวัคซีนกระตุ้นหลังจากได้รับวัคซีนครั้งแรกอย่างน้อย 1 เดือน (พบชัย งามสกุลรุ่งโรจน์, วรณิ กัณฐกมลากล, ไอยฤทธิ์ ไทยพิสุทธิกุล และภัทรชัย กิรติสิน, 2556, น. 322) หรือหากเกิดการติดเชื้อจะสามารถลดความรุนแรงของอาการงูสวัดและอาการปวดหลังการติดเชื้อได้ โดยแนะนำให้ฉีดในผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี (จรัสศรี พียาพรรณ, รัชกา ฤทธิ์เรืองเดช, พิษญา มณีประสพโชค, วรัญญา บุญชัย และสุขุม เจียมตน, 2560)

4. หมอเมืองและพิธีกรรมล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคสวัสดิ์

หมอเมือง คือ หมอพื้นเมือง หรือหมอพื้นบ้านที่ได้รับการศึกษาสืบทอดวิธีการรักษาโรคจากอาจารย์หมอรุ่นก่อน หรือศึกษาจากเอกสารพิสดารไปเอง วิธีการรักษาโรคของหมอเมืองแบ่งออกเป็น 3 วิธี (ศรีเลา เกษพรหม, 2552, น. 82) คือ

1. การรักษาโรคด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ คือ การใช้คาถาอาคม มีการเสกเป่า การเซต การแหก เช่น การรักษาโรคกระดูกหัก “ขวากชุย” ด้วยการใช้น้ำมันสัตว์ หรือน้ำมันพืชมาเสกเป่าด้วยคาถาแล้วใช้ทาบริเวณที่กระดูกหัก
2. การรักษาโรคด้วยวิธีการแบบ “มด” คือ การทรงเจ้าเข้าผี จัดเป็นการรักษาทางจิตวิญญาณ
3. การรักษาโรคด้วยวิธีการแบบ “หมอยา” คือ การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรชนิดต่างๆ แต่ถ้ามีการรักษาโรคร่วมกันทั้ง 3 วิธี เรียกว่าการรักษาแบบ “มดหมอ”

หมอเมืองอยู่ในระบบวิถีการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านซึ่งมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมล้านนา โดยเน้นเรื่อง การกิน การอยู่ และวิถีชีวิตที่เห็นคุณค่าทางจิตใจมากกว่ามูลค่าทางทรัพย์สินเงินทอง เดิมระบบการแพทย์ล้านนาจะแฝงตัวอยู่ในชุมชน ไม่ได้รับการยอมรับหรือถูกปฏิเสธ ในสังคมล้านนาดั้งเดิมกล่าวกันว่า หมอเมืองเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมาย แต่ในปัจจุบันกระแสโลกวิชาการทางตะวันตกมีองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพหลากหลายวิธีและองค์ความรู้ของหมอเมืองจึงได้ถูกจัดเป็นการแพทย์นอกระบบ ได้รับการยอมรับมากขึ้น ขณะนี้ทางราชการก็ได้ให้หมอเมืองตามชนบทเข้ามาจดทะเบียนเป็นหมอประเภทต่างๆ ที่มีสังกัดตามสถานีนามัย แต่เดิมหมอเมืองถูกจัดให้เป็นแพทย์ประจำตำบลอยู่แล้วแต่ถูกยกเลิกไป ซึ่งนับว่าเป็นนิมิตหมายอันดีที่เป็นการส่งเสริมทางเลือกในการดูแลสุขภาพให้แก่ชาวบ้าน ส่งเสริมให้มีการสืบทอดองค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพของชุมชนจากเดิมที่เคยมีอยู่ (พาณี ศรีสะอาด, 2552, น. 39) สำหรับการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพแบบล้านนาจัดเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมล้านนาที่เรียกว่า พิธีกรรมบ๋าบัด (อรัญญ์ เจียมคำรัส, 2559, น. 47-51) ตัวอย่างของภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาโรคและการดูแลสุขภาพแบบล้านนา (ภัทรนิษฐ์ ศรีจอมทอง, 2560, น. 59-68) เช่น การใช้ยาสมุนไพรเป็นยาพื้นบ้านที่ใช้ในแต่ละท้องถิ่นของชาวล้านนา เรียกว่า “ยาเมือง” ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายชนิด การใช้ยาเมืองแบบดั้งเดิมชนิดต่างๆ มีให้เห็นตามชุมชนทั่วไป ยาบางชนิดยังคงมีการใช้อยู่ เช่น ยาต้ม และบางอย่างไม่มีการใช้หรือมีผู้ใช้น้อยลง เช่น ยาเป่าเข้าจมูกและยาฝน เป็นต้น

การ “เจ็ด (เซต)” หมายถึง อาการที่หมอเมืองผู้มีอาคมนำเอาไปไม้บางชนิด เช่น ใบพลู เสกเซตไปตามร่างกายผู้ป่วยเพื่อรักษาโรค (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 221) หรือใช้วัสดุจากสัตว์ เช่น งาช้าง เขาคายเยือก เป็นต้น โดยนำวัสดุธรรมชาติเหล่านั้นมาบริกรรมคาถาใส่ แล้วนำไปเซตผู้ป่วยตรงบริเวณที่มีอาการ ซึ่งวิธีนี้หมอเมืองมักใช้ร่วมกับการ “เป่า” ในการรักษาผู้ป่วยที่มักเป็นแผลตามต่างๆ ของร่างกาย การ “เป่า” โดยใช้คาถา ได้แก่ การบริกรรมคาถาเพื่อใช้ในการรักษาโรคทุกโรคที่มีผู้ป่วยมาขอทำการรักษา โดยผู้เป็นหมอเมืองที่ทำการรักษาห้ามปฏิเสธ ตัวอย่างของคาถาที่ใช้ในการบริกรรมเพื่อการรักษา เช่น “คาถาขวากชุย” นั้นเป็นคาถาที่ใช้ในการรักษาอาการบาดเจ็บที่เกิดจากบาดแผล การต่อกระดูก หัก เอ็น และเนื้อ โดยใช้เหล่าชาวพม่าในบริเวณที่บาดเจ็บด้วยเมื่อผู้ป่วยกระดูกแขนหรือขาหัก

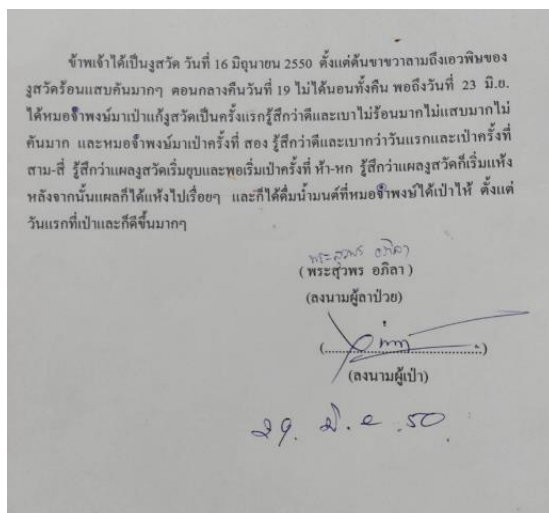
การแสก หมายถึง การแหก ตัด แยกออก ถ่างออก เป็นวิธีการรักษาโรคที่หมอเมืองใช้วิธีนำเอาโพลหรือเขาควายที่ลงอาคมแล้วนำไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกายที่ต้องการรักษาโรค (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547, น. 846) ซึ่งปัจจุบันอาจใช้กลองช่วยทำให้ลมเป่าฟุ้งได้ตรง พร้อมใช้มีด (เก่า) ที่ยังคงมีปลายเรียวแหลมซึ่งทำจากเหล็กทั่วไปเป็นอุปกรณ์ในการแสกด้วยการกด สับ หรือแทง หรือจี้บริเวณที่มีอาการเจ็บป่วยหรือเป็นก้อนเนื้อให้ละเอียด หรือขูดข่วนทิ้งเพื่อให้บริเวณที่มีปัญหานั้นแห้งหรือแฟบลง และการ “บีบ (นวด)” ในอดีตผู้สูงวัยล้านนามักขอให้หมอนวดในท้องถิ่นมา “บีบ” ให้ที่บ้านของตน ซึ่งการบีบก็คือ การนวดแก้ไขอาการเมื่อยล้าหรือปวดตามร่างกายโดยอาจใช้การ “หย้า” ได้แก่ การเหยียบบนร่างกายอีกทางหนึ่ง และมักให้ลูกหลานที่มีรูปร่างเล็กเป็นผู้หย้าให้การนวดจึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาอย่างหนึ่งในล้านนา

5. มนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรครูสวัดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล

ภาพที่ 2. ตัวอย่างผู้ป่วยโรครูสวัดที่เข้ารับการรักษา
(ได้รับความอนุเคราะห์จากอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล)

จากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นข้อมูลที่ได้เริ่มสัมภาษณ์ตั้งแต่วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ 30 มีนาคม 2564 เพื่อศึกษาพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรครูสวัด จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลว่า ปัจจุบันอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล มีอายุย่าง 82 ปี ในอดีตเคยประกอบอาชีพค้าขายรถยนต์ ปัจจุบันอุทิศตนเป็นหมอเมือง อาจารย์จำพงษ์ได้ใช้พิธีกรรมรักษาโรคแบบล้านนาด้วยวิธีการเป่าโดยใช้คาถาด้วยการตั้งนโม 3 จบ (พุทฺธพฺผาณมมการ) แล้วเป่าลงไปตามบริเวณแผลของผู้ป่วย จากนั้นจึงทำน้ำมันดีให้ผู้ป่วยดื่มด้วยมนต์เมืองที่ได้รับการสืบทอดมาจากท่านพระครูพิทักษ์เจติยานุกิจ (คำฟู เตโช) อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ซึ่งอาจารย์จำพงษ์เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดวิทยาคมจากท่านโดยตรงเมื่อ 60 ปีมาแล้ว สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์อดีตผู้ป่วยในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ที่เข้ารับการรักษาโรครูสวัดท่านหนึ่ง คือ คุณเปลี่ยน สุทธิพงษ์ ปัจจุบันอายุ 80 ปี ซึ่งเคยเจ็บป่วยด้วยโรครูสวัดที่บริเวณหน้าอก โดยก่อนหน้านั้นเคยได้รับการรักษาด้วยวิธีการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วอาการไม่ดีขึ้น ภายหลังจึงเข้ารับการรักษากับอาจารย์จำพงษ์ตามคำแนะนำของภรรยาด้วยวิธีการเป่าโดยใช้คาถา 3 ครั้ง เป็นเวลา 3 วัน ภายหลังจากนั้น 1 สัปดาห์ อาการจึงค่อยทุเลาลง และหายขาดภายในระยะเวลาไม่เกิน 3 สัปดาห์

ภาพที่ 3. ข้อมูลรายงานผลการรักษาโรคของสวัดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล

นอกจากนี้ ในระหว่างที่เข้ารับการรักษา ผู้ป่วยห้ามรับประทานอาหารที่แสดงโรค ได้แก่ ของหมักดอง เนื้อไก่ เนื้อวัว ปลาไม่มีเกล็ด และอาหารทะเล นอกจากนี้ อาจารย์จำพงษ์ยังให้คำแนะนำว่าเวลาอาบน้ำเสร็จอย่าเช็ดตัวด้วยผ้าขนหนู แต่ให้ใช้วิธีซับด้วยผ้าอ่อนๆ แทน จะทำให้แผลไม่ซ้ำและช่วยให้แผลหายเร็วขึ้น โดยปกติหมอเมืองทั่วไปจะมีกฎข้อห้ามเกี่ยวกับการประพาศิตต่าง ๆ ที่ครูบาอาจารย์ผู้ประสาทวิทยาคมห้ามไว้ เช่น ห้ามลอดใต้ถุนบ้าน ห้ามลอดราวตากผ้า ห้ามรับประทานผักบั้ง ห้ามรับประทานอาหารในงานศพ ห้ามนำของวางในงานศพกลับมารับประทานที่บ้าน เป็นต้น เนื่องจากการละเมิดข้อห้ามดังกล่าวนี้จะทำให้ความขลังของมนต์คาถาที่ใช้ในการรักษาโรคเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้ในกรณีของอาจารย์จำพงษ์ ท่านพระครูพิทักษ์เจติยานุกิจมิได้มีข้อห้ามใดๆ ไว้ สำหรับค่าใช้จ่ายในการรักษามีเพียงแคกรวยดอกไม้ 1 ชุด เป็นค่านูชาครู ส่วนโรคอื่นๆ ที่อาจารย์จำพงษ์รักษา ได้แก่ โรคเรื้อรัง โรคสุกใส แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก เป็นต้น

จากการศึกษาวิธีการรักษาโรคของสวัดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล พบว่ามีรูปแบบของการรักษาด้วยพิธีกรรมล้านนาดังต่อไปนี้ 1) การใช้ น้ำบาศิตด้วยการทำนํ้ามนต์ให้ผู้ป่วยดื่ม 2) การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ด้วยการบริกรรมคาถาว่า นโม 3 หน และการระลึกถึงคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา แล้วจึงเป่าลงไปตามบริเวณแผลของผู้ป่วย และ 3) การงดอาหารแสดงโรค

6. วิเคราะห์แนวคิดทางพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องมนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรคของสวัดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล

6.1 แนวคิดเรื่องโรคและสาเหตุของการเกิดโรคในพระพุทธศาสนา

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโรค 2 ประเภท คือ โรคทางกาย (กายโก โรโค) และโรคทางใจ (เจตสิกโก โรโค) (อง. จตุกก. (ไทย) 21/157/217) ซึ่งโรคของสวัดจัดเป็นโรคทางกายชนิดหนึ่งที่เกิดจากการติดเชื้อไวรัสวาริเซลลา โซสเตอร์ (VZV) ส่วนในพระไตรปิฎกได้ระบุถึงสาเหตุของการเกิดโรคทางกายไว้หลายสถาน ซึ่งสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ ความไม่สมดุลของธาตุทั้ง 4 รวมถึงสมุฏฐานของโรคที่ปรากฏในอาพาธสูตร 8 ประการ

(อง.ทสก. (บาลี) 24/60/117) ได้แก่ 1) อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน (ปิตตสมุฏฐานา อาพาธา) 2) อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน (เสมหสมุฏฐานา อาพาธา) 3) อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน (วตสมุฏฐานา อาพาธา) 4) อาพาธมีไข้สันนิบาต (สนธิปาทสมุฏฐานา อาพาธา) 5) อาพาธอันเกิดแต่ฤดูกาลแปรปรวน (อุตุปริณามชา อาพาธา) 6) อาพาธอันเกิดแต่การบริหารกายไม่สม่ำเสมอ (วิสมปริหารชา อาพาธา) 7) อาพาธอันเกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง (โอปปกัมมิกา อาพาธา) 8) อาพาธอันเกิดแต่วิบากของกรรม (กัมมวิปากชา อาพาธา) สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสว่า “กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก เหตุนั้น อาพาธต่างๆ จึงเกิดขึ้นในกายนี้” ซึ่งถ้าหากจะพิจารณาโรคภูสวัตเทียบเคียงกับสมุฏฐานของโรคทั้ง 8 ประการแล้ว น่าจะจัดอยู่ในโรคที่เกิดจากวิบากของกรรม เพราะเหตุว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของๆ ตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น (อง.ทสก. (ไทย) 24/216/355)

6.2 แนวคิดเรื่องมนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรคภูสวัต การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย และการระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาคม

วิธีการรักษาโรคภูสวัตของอาจารย์จำพรรษา นั้น หากพิจารณาจากวิธีการรักษาโรคของหมอเมืองทั้ง 3 วิธี จัดเป็นการรักษาโรคด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ อีกทั้งการใช้มนต์หรือที่เรียกกันในหมู่หมอเมืองเป็นภาษาล้านนาว่า “การมนต์น้ำรักษาโรค” นั้น ก็เป็นวิธีที่มีการใช้มาแต่ครั้งพุทธกาลเมื่อคราวที่นครเวสาลีเกิดภัย 3 ประการ คือ ภัยเกิดแต่ความอดอยาก (ทุพภิกขภัย) ภัยเกิดแต่อดมนุษย์ (อมนุสสุภัย) และภัยเกิดแต่โรค (โรคภัย) ครั้นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระอานนท์เถระมา (มูลนิธิอุทานธรรม, 2559) แล้วตรัสว่า

อานนท์ เธอจงเรียนรตนสูตรนี้แล้วเที่ยวไปกับเจ้าลิขณวิกุมารทั้งหลาย ทำพระปริตรในระหว่างกำแพง 3 ชั้นในเมืองเวสาลี

เมื่อพระอานนท์เถระเรียนรตนสูตรจากสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงนำเอาบาตรอันสำเร็จด้วยศิลาตักน้ำเย็นอยู่ที่ประตูพระนคร แล้วระลึกถึงพระคุณของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ครั้นระลึกแล้วจึงเข้าไปภายในพระนครเที่ยวกระทำพระปริตรระหว่างกำแพงทั้ง 3 นั้น ตลอด 3 ยามแห่งราตรี เมื่อพระอานนท์กระทำพระปริตรแล้ว มหาชนก็หายจากโรคในทันใดนั้นเอง พระอานนท์เที่ยวไปตลอดพระนครทั้งสิ้นโดยลำดับแล้ว มาถึงมหาชนผู้หายจากโรค ถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วนั้น ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง พระบรมศาสดาทรงตรวจดูเหล่าบริษัทแล้ว จึงทรงภาษิตรตนสูตร (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-3/9)

กล่าวถึงรตนสูตร ที่เรียกพระสูตรนี้ว่า “รัตนะ” เพราะหมายถึง พระรัตนตรัย กล่าวคือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ ซึ่งการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยของหมอเมืองก่อนทำการรักษาโรคมีความสอดคล้องกับการที่พระอานนท์ระลึกถึงคุณของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ก่อนเที่ยวไปทำการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ขจัดโรคทั่วทั้งนครเวสาลี ส่วนการระลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาคมนั้น ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม คือ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ตนเคารพบูชาผู้เป็นบุคคลที่กระทำคุณให้ก่อน เรื่องนี้ รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2564 ว่า “การแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ตนเคารพบูชาของหมอเมือง ด้วยระลึกถึงคุณพระคุณครูบาอาจารย์ก่อนทำการรักษา ทางล้านนามีภาษาเรียกว่า ยกขันครูหรือขึ้นขันตั้ง เป็นการกระทำโดยการอ่านโองการเพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์

ประสาทยุทธศาสตร์เหล่านั้น ให้มาเป็นผู้ช่วยในการรักษาปกป้องคุ้มครอง เป็นการเพิ่มพลังให้แก่หมอเมืองผู้รักษา และเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้เข้ารับการรักษา”

6.3 แนวคิดเรื่องการงดอาหารแสลงโรค

การให้ผู้ป่วยรับประทานอาหารแสลงโรค ได้แก่ ของหมักดอง เนื้อไก่ เนื้อวัว ปลาไม่มีเกล็ด และอาหารทะเลนั้น เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับศาสตร์การแพทย์ทางเลือกและศาสตร์การแพทย์แผนไทย อีกทั้งคิลานกวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้อาพาธสมควรประพฤติ ได้แก่ การทำตนให้เป็นผู้ป่วยง่าย เช่น การไม่ฉันของแสลงและไม่ฉันอาหารอย่างอื่น และรู้จักประมาณในการบริโภคของไม่แสลง ไม่ฉันมากจนเกินไป เป็นต้น สำหรับเหตุผลที่อาจารย์จำพงษ์ห้ามมิให้ผู้ป่วยรับประทานอาหารดังกล่าว เนื่องจากจะทำให้แผลเหวี่ยงขึ้น รักษายาก

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรคภูสวดของอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล ได้ข้อสรุปดังนี้

7.1 ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอเมืองรักษาโรคต้องเป็นผู้ที่เรียนวิชาหมอพื้นบ้าน เป็นผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียน และเป็นผู้รู้จักชะล้านา สามารถอ่านออกเขียนได้ ส่วนใหญ่หมอเมืองเป็นผู้เคยผ่านการบวชมาก่อนและได้รับการถ่ายทอดวิชาขณะเป็นพระภิกษุ การถือหลักสันโดษพบว่า เนื่องจากไม่ได้เรียกร้องค่ารักษา มีเพียงค่าขันครูแค่กรวยดอกไม้ 1 ชุด หมอเมืองใช้หลักสันโดษในการดำรงชีวิต ส่วนการปฏิบัติธรรม หมอเมืองมีการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การรักษาศีล 5 การสวดมนต์ การเข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีการใช้หลักพรหมวิหารในการประพฤติปฏิบัติตนและในขณะทำการรักษาคณไข้ หมอเมืองเชื่อว่าส่วนใหญ่สาเหตุของการเกิดโรคเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น พ่อเกิดแม่เกิดทำร้าย ชีต ผีทำ โดนคุณไสยหรือคนทำชั่วร้ายหรือชะตาตก เคราะห์กรรม และธาตุทั้ง 4 ไม่สมดุล เป็นต้น ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงสาเหตุการเกิดโรค ได้แก่ มีดี มีเสมหะ มีลม มีไข้สันนิบาต และมีทั้งดี ลม และเสมหะเป็นเหตุ รวมถึงมีวิบากกรรม

7.2 ลำดับขั้นตอนของการใช้มนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนาที่ใช้ในการรักษาโรคภูสวดที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล มีดังนี้

1) การใช้มนต์บำบัดในการรักษาโรคภูสวดด้วยการมนต์น้ำ (ทำนํ้ามนต์) โดยการใช้มนต์เมืองแบบล้านนาให้ผู้ป่วยดื่ม ซึ่งในพระพุทธศาสนามีการใช้มนต์เสกเพื่ออาบ ดื่ม หรือประพรม โดยถือว่าเป็นมงคล

2) การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยและครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ พบว่าอาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล มีการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยและระลึกถึงครูบาอาจารย์ นับแต่เริ่มทำการบำบัดโรคด้วยการใช้วิธีเป่า โดยการว่า นโม 3 จบ (พุทฺธพาคณมการ) การใช้บทสวดมนต์และคาถาในขณะประกอบพิธีกรรมบำบัดโรค การสวดมนต์ขณะแผ่เมตตา ซึ่งส่วนใหญ่พบว่าจะใช้บทสวดมนต์ในพระปริตร ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงมิให้พระภิกษุเรียนดิริจฉานวิชา เช่น ร่ายมนต์ทำร้ายผู้อื่น ยกเว้นการเรียนพระปริตรเพื่อคุ้มครองตนหรือสอนพระปริตรเพื่อคุ้มครองตน

3) การงดอาหารแสดงโรค หมอเมืองและผู้มารับการบำบัดส่วนใหญ่มีข้อห้ามในการประพฤติปฏิบัติและการบริโภคอาหาร ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงผู้พยาบาลภิกษุไข้ (คิลานุปัฏฐาก) ควรมีคุณสมบัติ ได้แก่ รู้จักของแสดงและไม่แสดง คือ นำของแสดงออกไป นำของไม่แสดงเข้ามาให้ การงดอาหารแสดงหรือการเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ป่วยมีอาการเจ็บป่วยทุเลาหรือหายจากโรค นอกจากนี้ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงห้ามพระภิกษุฉันเนื้อบางประเภท ส่วนการให้ทาน รักษาศีล เจริญภavana หมอเมืองให้ผู้รับการบำบัดไปทานขันข้าว รักษาศีล และเจริญภavana

7.3 การแสวงหาทางเลือกในการรักษาของผู้เข้ารับการบำบัดหรือญาติมีการแสวงหาทางเลือกในการบำบัดโดยอาศัยการแนะนำต่อๆ กันมา ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบ ได้แก่ ปรโตโฆสะ การฟังเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก ด้วยการรับฟังกัลยาณมิตรที่คอยให้คำแนะนำและคำปรึกษาในการแสวงหาสถานที่รักษาโรค นอกจากนี้พบว่าผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาส่วนใหญ่มีทุกข์จากการเจ็บป่วยทางใจ หรือการเจ็บป่วยจากการไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วไม่สามารถทำให้อาการของโรคทุเลาลงได้ อีกทั้งผู้ป่วยบางรายมีอาการเจ็บป่วยที่รักษาไม่หาย แต่หลังจากผ่านการทำพิธีกรรมบำบัดแล้ว อาการของโรคกลับทุเลาลงจนกระทั่งหายขาดได้ในที่สุด ส่วนปัจจัยสำคัญการหายจากโรคประกอบด้วย ความเชื่อมั่นระหว่างหมอเมืองผู้ทำการรักษากับผู้ป่วย ผู้พยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่เหมาะสม เนื่องจากโรครูสวัดเป็นโรคทางกาย ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกลักษณะของผู้ป่วยโรคทางกายออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) รักษาหรือไม่รักษาก็ไม่หาย 2) รักษาหรือไม่รักษาก็ตามหายเอง และ 3) รักษาเท่านั้นจึงหาย ไม่รักษาไม่หาย (อง.ทุก. (ไทย) 20/22/169) ซึ่งเมื่อทำการวิเคราะห์เทียบเคียงข้อมูลที่ได้จากการศึกษากับข้อมูลเกี่ยวกับโรครูสวัดจะเห็นได้ว่าโรครูสวัดเป็นโรคทางกายประเภทที่ 3 และเป็นโรคที่มีอาการสอดคล้องกับพระดำรัสที่พระพุทธองค์ตรัสว่า 1) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่อาจหายจากอาการป่วย 2) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายหรือไม่ก็ตาม ก็หายจากอาการป่วย 3) คนไข้บางประเภท ได้อาหาร ยา และผู้พยาบาลที่สบายเท่านั้น จึงหายจากการป่วยไข้ ดังนี้ (อง. ดิก. (ไทย) 20/461/151) ซึ่งผู้ป่วยโรครูสวัดจัดเป็นคนไข้ประเภทที่ 3 เนื่องจากผู้ป่วยต้องได้อาหารที่สบาย เว้นจากอาหารที่แสดงโรค ได้รับยาที่ถูกกับโรค และผู้พยาบาลไข้ที่ฉลาดในการประกอบเภสัช รู้จักของอันแสดงแก่โรคและไม่แสดง กันเอาของแสดงออกไป นำเอาแต่ของที่ไมแสดงเข้าไปให้ เป็นผู้ก่อปรด้วยจิตเมตตา ไม่เป็นผู้มักมากในอาภิส เป็นผู้ไม่รังเกียจเพื่อนำออกซึ่งอุจจาระ ปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลาย และเป็นผู้สามารถชี้แจงให้ภิกษุไข้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาโดยกาลอันสมควร (อง.ปญจก. (ไทย) 22/124/204) จึงจะหายจากอาการป่วยด้วยโรครูสวัด

นอกจากนี้ ผู้ศึกษามีมุมมองว่าองค์ความรู้ด้านการรักษาโรครูสวัดด้วยมนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนามีความแตกต่างจากความรู้ของการแพทย์แผนตะวันตก คือ องค์ความรู้เหล่านี้ได้จากการทดลองรักษาตามประสบการณ์จริงที่มีความสัมพันธ์กับระบบสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน มีการนำความรู้ด้านอำนาจเหนือธรรมชาติมารักษาอาการเจ็บป่วย เพื่อช่วยคลายความทุกข์ทางกาย รวมทั้งคลายความวิตกกังวลของผู้ป่วยและครอบครัว รวมไปถึงการแนะนำวิธีป้องกันและการฟื้นฟูสภาพร่างกายด้วย ซึ่งมีผู้ป่วยที่สัมฤทธิ์ผลในการรักษานับเป็นอีกวิธีการหนึ่งของการรักษาโรคที่มีประสิทธิภาพด้วยการใช้องค์ความรู้ที่หลากหลายและสลับซับซ้อน เพราะเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่ยากแก่การเข้าใจสำหรับคนรุ่นใหม่และบุคคลภายนอกชุมชน อนึ่ง หากความรู้เหล่านี้ไม่ได้รับการส่งเสริม พัฒนา สืบสาน และต่อยอดแล้ว ก็จะทำให้ความรู้ที่เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมดั้งเดิมเหล่านี้หยุดนิ่ง เป็นเหตุให้ไม่สามารถพัฒนาความรู้เพื่อการตอบสนองต่อปัญหาสุขภาพใหม่ๆ ได้ และทำให้องค์ความรู้เหล่านี้สูญหายไปในที่สุด แม้ว่าหมอเมืองที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันจะมีความพยายามในการถ่ายทอด

องค์ความรู้ต่างๆ ให้แก่คนรุ่นใหม่ แต่กลับได้รับความสนใจน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการแพทย์แผนไทย โดยมุ่งเน้นไปที่การสอบเพื่อให้ได้ใบอนุญาตประกอบโรคศิลปะ อย่างไรก็ตาม หากจะมีการสืบสานและต่อยอดเพื่อการพัฒนาการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมล้านนาอย่างจริงจังแล้ว ทางมูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชนและเครือข่ายหมอเมืองล้านนาควรมีการนำเสนอต่อภาครัฐให้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการก่อตั้งสถาบันฝึกอบรมและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยพิธีกรรมล้านนา ให้ทันต่อสถานการณ์ของโรคภัยที่มีพัฒนาการของโรคที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกับการพัฒนาองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน ทั้งนี้ต้องมีการแก้ไขข้อกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการแพทย์ล้านนา รวมทั้งต้องทำความเข้าใจระบบความคิดของชุมชนและกรอบแนวคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วย

ปัจจุบันการรักษาโรคของหมอเมืองได้มีการนำเอาภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ซึ่งด้วยสมุนไพรที่ใช้มากในตำรับที่ใช้รักษา ได้แก่ ตะขบป็น (ยอดเตี๋ย) เสดดพังพอนตัวผู้ เสดดพังพอนตัวเมียหรือพญาออย และใบตำลึง เป็นต้น (พาณี ศิริสะอาด, 2552, น. 45) ร่วมกับการใช้พิธีกรรม ซึ่งอาจารย์ชูชาติ ใจแก้ว นักวิจัยและเจ้าหน้าที่บริหารโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์อารยธรรมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2564 เช่น การใช้ข้าวสารผู้ (พน) ร่วมกับน้ำมัน ห้ามิใช้เหล้าพ่นจะทำให้ตุ่มพัวะ (ลาม) เป็นต้น ซึ่งกรณีของการรักษาโรคร่วมกับการใช้สมุนไพรก็เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษา อนึ่ง การรักษาอาการเจ็บป่วยทางกายโดยใช้สมุนไพรและเป็นการบำบัดเวทนาทางใจอันเกิดแต่อาการของโรคนับเป็นวิธีดูแลสุขภาพแบบองค์รวมตามวิถีการแพทย์ล้านนา ซึ่งการรักษาโรคชนิดนั้นๆ จะสัมฤทธิ์ผลได้ ผู้ป่วยและหมอเมืองต้องมีศรัทธาเสมอกัน อันจะก่อให้เกิดกำลังใจในการรักษา ผนวกกับการใช้สมุนไพรที่นิยมใช้เป็นตำรับยา โรคจึงหายเร็ว ที่สำคัญการใช้ทางเลือกใดในการรักษานั้น หมอเมืองต้องหมั่นเพียรเรียนรู้และทำความเข้าใจในบริบทซึ่งกันและกันกับผู้ป่วยอยู่เสมอ

8. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พระครูปริยัติเจติยานุรักษ์ (ชัยวิชิต ชยาภินันโท) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สยาม ราชวัตร อาจารย์ที่ปรึกษาบทความ และอาจารย์ ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ เป็นอย่างสูงที่ได้กรุณาตรวจแก้เนื้อหาและให้คำแนะนำในการเขียนบทความนี้ ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ (เชี่ยวชาญพิเศษ) ดร.นิวัฒน์ มณีกาญจน์ ผู้เชี่ยวชาญด้านไวรัสวิทยา อาจารย์ประจำภาควิชาจุลชีววิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้กรุณาตรวจแก้บทความภาษาไทย-ภาษาอังกฤษและข้อมูลด้านไวรัสวิทยาของโรคของสัตว์ รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมล้านนาและหลักพุทธธรรม อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมล้านนาที่มีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา รองศาสตราจารย์ ดร. ภาณ.พาณี ศิริสะอาด นักวิชาการด้านแพทย์แผนไทยล้านนา อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาวิทยาศาสตร์เภสัชกรรม คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และอาจารย์ชูชาติ ใจแก้ว นักวิจัยและเจ้าหน้าที่บริหารโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์อารยธรรมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของหมอเมืองที่มีต่อสังคมล้านนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนที่หมอเมืองใช้ในการรักษาโรคของสัตว์ และขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.พระครูปลัดอุทัย รตนปญโญ อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ สาขาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาแนะแนว วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

อาจารย์จำพงษ์ ตั้งตระกูล หมอเมืองผู้รักษาโรคสุวัด และคุณเปลี่ยน สุทธิพงษ์ อดีตผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษาดด้วย
มนต์เมืองและพิธีกรรมล้านนา ที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อและทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

รายการอ้างอิง

- โกษิต ศิริรัตน์พิริยะ, วันชัย พลเมืองศรี และพระครูศรีวรพินิจ. (2562). การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการวินิจฉัย
และการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา. วารสาร มจร. มนุษยศาสตร์
ปริทรรศน์, 5(2), 107-119.
- จรัสศรี พียาพรรณ, รัชกา ฤทธิ์เรืองเดช, พิชญา มณีประสพโชค, วรัญญา บุญชัย และสุขุม เจียมตน. (2560).
โรคสุวัด (*Herpes Zoster, Shingles*). สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2564 จาก SIRIRAJ ONLINE Good health
everywhere: https://www.si.mahidol.ac.th/siriraj_online/thai_version/Health_detail.asp?id=1085.
- จิรเดช มโนสร้อย, อรัญญา มโนสร้อย และอุดม รุ่งเรืองศรี. (2543). ศัพท์านุกรมชื่อโรคล้านนา *Lanna Disease Dictionary*.
เชียงใหม่: ครองช้าง.
- ชูชาติ ใจแก้ว. (2564, 17 เมษายน). นักวิจัยและเจ้าหน้าที่บริหารโครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์อารยธรรมลุ่มน้ำโขง
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย. [บทสัมภาษณ์].
- พบชัย งามสกุลรุ่งโรจน์, วรณิ กัญญกุลมาลากุล, ไอยฤทธิ์ไทยพิสุทธิกุล และภัทรชัย กิตติสิน. (2556).
จุลชีววิทยาทางการแพทย์ *Medical Microbiology*. กรุงเทพฯ: วี.เจ. พรินติ้ง.
- พระมหาปองปรีดา ปรีบุญโน (จำปาศรี). (2545). การป้องกันและรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา
(วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.
- พระสถิตย สิริวิชัย (หน่อแก้ว). (2558). การศึกษาวิเคราะห์การรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา
กรณีศึกษา: แนวคิดการรักษาด้วยแพทย์แผนไทยของพระครูวรเวทย์วิสิฐ (ครูบาธรรมชัย ธรรมชโย)
(วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.
- พานิ ศิริสะอาด. (2552). บทบาทของหมอเมืองในการดูแลสุขภาพของชุมชน. ใน พรรณเพ็ญ เครือไทย (บ.ก.).
ช่วงพัฒนาสุขภาพล้านนา (น. 45). เชียงใหม่: มรดกล้านนา.
- ภัทรธินันท์ ศรีจอมทอง. (2560). ภูมิทัศน์ภาษาในล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: สำนักบริหารและพัฒนามหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิอุทยานธรรม. (2559). พุทธธรรมเปลี่ยนโลก ตอน 2-01 เมืองเวสาลีเกิดทุกภิกขภัย. สืบค้นเมื่อ 20 เมษายน 2564
จาก <https://buddhadhamma.uttayarnndham.org/tripitaka-stories/c/0/i/16775937/vaishali>.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ, (บ.ก.). (2547). ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนาสาขาหมอยา
ชุด โครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- ยุวดี จอมพิทักษ์. (2540). รักษาโรคด้วยสมุนไพร. กรุงเทพฯ: หอสมุดกลาง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.

- โรงพยาบาลเพชรเวช. (2563). ตีแผ่โรคที่คนไทยเป็นมากที่สุดที่สุดในไตรมาสที่ 1 ปี 2563. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2564 จาก https://www.petcharavejhospital.com/th/Article/article_detail/disease_in_first_quarter.
- ลือชัย ศรีเงินยวง. (2550). การแพทย์ทางเลือกกับระบบสุขภาพ. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การแพทย์ หน่วยที่ 6-10 (พิมพ์ครั้งที่ 2) (น. 14-17). นนทบุรี: นำทางการพิมพ์.
- วสิน อินทสระ. (2535). หลักคำสอนสำคัญในพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท). กรุงเทพฯ: เจริญกิจ.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2564, 26 เมษายน). รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. [บทสัมภาษณ์].
- ศรีเลา เกษพรหม. (2552). อยู่จำประสาคนเมืองเรื่องภูมิปัญญาล้านนากับการดูแลสุขภาพ. ใน พรรณเพ็ญ เครือไทย (บ.ก.). ช่วงเวลาสุขภาพล้านนา (น. 82). เชียงใหม่: มรดกล้านนา.
- สมุนไพรรตอทอง. (2564). เกษขัตติ. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2564 จาก <http://www.samunpri.com/pharmacy/เภสัชวัตถุ/>.
- อรทัย เจียมดำรง. (2559). สุขภาพจิตดี ด้วยวิถีล้านนา. เชียงใหม่: นันทกานต์ กราฟฟิค/การพิมพ์.
- อัสตา ทับทิมแท้. (2555). การบำบัดแนวพุทธที่ปรากฏในพิธีกรรมล้านนา (วิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- Barer, M. R., Irving, W., Swann, A., & Perera, N. (2018). *Medical Microbiology* (19th ed.). Edinburgh: Elsevier Ltd.
- Madigan, M. T., Marting, J. M., Dunlap, P. V., & Clark, D. P. (2009). *BROCK Biology of Microorganisms* (12th ed.). U.S.A.: Pearson Education, Inc.
- Pelletier, K. R. (1992). *Mind as Healer: Mind as Stayer*. New York: Dell Publishing.